

wej próby przedstawienia całokształtu historii regionu. Wydaje się, że tego rodzaju inicjatywa Białostockiego Towarzystwa Naukowego, które opublikowało kilka tomów studiów i materiałów do dziejów powiatów sąsiadujących od wschodu z regionem objętym omawianą serią⁷ była bardzo słuszną. Wydane tomy służą bowiem nie tylko popularyzacji wiedzy o regionie, ale zarazem stanowią trwały dorobek badawczy tych terenów.

Andrzej Wędzki

NIGEL FORWARD: *The Field of Nations*, Macmillan and co ltd, Londyn 1971, 207 ss.

Książka Forwarda stanowi wykład niektórych współczesnych metod i technik badawczych stosowanych w nauce o stosunkach międzynarodowych. Autor przyjmuje założenie, iż stosunki międzynarodowe podlegają pewnym prawidłowościom, których wprawdzie jeszcze nie znamy, a które powinniśmy badać przy pomocy metod pomocnych w rozwiązywaniu problemów natury przyrodniczej. Jest to tzw. podejście naukowe (pochodzące z angielskiego słowa *science*) do stosunków międzynarodowych, w przeciwieństwie do tradycyjnego ujęcia historycznego, którym zresztą autor się nie zajmuje. Odpiera natomiast najczęściej spotykane zarzuty stawiające pod znakiem zapytania zarówno możliwości, jak i celowość stosowania tych metod w naukach społecznych¹.

Forward traktuje system międzynarodowy w kategoriach cybernetycznych. Cybernetyka pozostaje dla niego głównie metodą² i to nieodzowną, w procesie badania stosunków międzynarodowych. Rozpatruje więc on system międzynarodowy w kategoriach „czarnej skrzynki”, tzn. układu probabilistycznego, niezwykle skomplikowanego. Systemy państwowe uznaje autor za „czarne skrzynki” niższego szczebla i poprzez taką piramidę dochodzi do pojedynczych decydentów. Działania ich można uznać również za niezwykle skomplikowane i probabilistyczne, a więc nie zdeterminowane oraz traktować każdego decydenta za „czarną skrzynkę”, najniższą w hierarchii. Znajomość procesów decyzyjnych zachodzących wśród jednostkowych decydentów albo przynajmniej niektórych prawidłowości, którym te procesy podlegają jest niezwykle istotne. Przy badaniu teorii podejmowania decyzji w warunkach konfliktowych, przydatna staje się gałąź matematyki, zwana teorią gier. Nie ma ona nic wspólnego z tzw. grami symulacyjnymi przeprowadzanymi w wielu uniwersytetach amerykańskich, które są technikami eksperymentalnymi. Autor przystępnie wyklada podstawy teorii gier, szczególnie gier o sumie zerowej, które w sytuacji międzynarodowej odpowiadają konfliktom o przeciwstawnych interesach stron. W czystej postaci konflikty takie występują niezwykle rzadko. Znacznie częściej mamy do czynienia z grami o sumie niezerowej, tzn. z sytuacjami, w których strony posiadają interesy częściowo sprzeczne a częściowo zgodne. Zadanie teorii

⁷ *Materiały do dziejów ziemi sejneńskiej*, Białystok 1963. (Rec. D. Fajnhauz, *Rocznik Białostocki* 6 1965, ss. 498 - 501, S. Frelek, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 1966, ss. 386 - 388); *Studia i materiały do dziejów Suwalszczyzny*, Białystok 1965; *Studia i materiały do dziejów Pojezierza Augustowskiego*, Białystok 1967. (Rec. D. Jaskanis, *Rocznik Białostocki* 9 1968 - 1969, ss. 423 - 427).

¹ Niestosowność większości zarzutów tego rodzaju wykazał już m.in. E. Nagel w swoim dziele *Struktura nauki*. Warszawa 1970.

² O takim ujęciu cybernetyki mówi również A. Targowski, *Informatyka — klucz do dobrobytu*, Warszawa 1971, s. 57.

gier polega na tym, aby przy jej pomocy optymalizować podejmowane decyzje, nie ponosząc przy tym niespodziewanej straty, co zapewnia uwzględnienie wszystkich możliwych poczynań, które może przedsięwziąć druga strona konfliktu. W przypadku większej ilości stron tworzą się koalicje, ale teorią ich powstawania, rozwoju i rozpadu autor w zasadzie się nie zajmuje.

Wśród gier dwuosobowych o sumie niezerowej rozpatruje Forward najczęściej spotykane dylematy — dylemat „więźnia” i *chicken*, chociaż nie podaje wystarczającej ilości przykładów z zakresu stosunków międzynarodowych³.

Konflikty w których występuje więcej niż jedna strona, często dają się sprowadzić do układu triady, a w konsekwencji i do gier dwuosobowych, które można przedstawić przy pomocy grafów. Autor podaje stosunkowo krótką informację o możliwości stosowania teorii grafów w stosunkach międzynarodowych, nie zajmując się jednak dalszą analizą układów w triadzie.

Forward wykorzystuje również teorię informacji budując w oparciu o nią modele komunikacji między dwoma państwami. Jedne z nich odnoszą się do określonych sytuacji i wobec tego są modelami statycznymi, inne natomiast są modelami dynamicznymi.

Sporo kontrowersji wywołuje stosowanie modeli symulacyjnych dla potrzeb badań nad stosunkami międzynarodowymi. Autor zakłada istnienie następującego stosunku równoważności: teoria to tyle samo co model plus hipotezy, ten drugi zaś człon jest równoważnikiem symulacji. Pionierem w stosowaniu symulacji w badaniach nad stosunkami międzynarodowymi jest Harold Guetzkow z *Northwestern University*. Pierwszy zrealizowany przez niego w 1957 r. program nosił nazwę *Inter-Nation Simulation (INS)*. Oprócz *INS*, Forward prezentuje nam w głównych zarysach późniejszy i doskonalszy model, zwany w skrócie *TEMPER*.

„Kryzys kubański” jest dogodnym wydarzeniem z punktu widzenia potrzeb teorii stosunków międzynarodowych. Można go dokładnie umieścić w przedziale czasowym, znane są też wszystkie ważniejsze elementy, które złożyły się na rozwój sytuacji w październiku 1962 r. Forward przedstawia własną koncepcję analizy tego kryzysu, ukazując w graficzny sposób 89 kroków podejmowanych przez strony konfliktu, które tworzą pełny jego obraz. Następnie przez procesy redukcji przekazuje obraz składający się z dwudziestu kilku elementów odzwierciedlający przebieg wydarzeń.

Dopiero w końcowych partiach wykładu, po ukazaniu kilku podstawowych metod i technik badawczych, autor podejmuje wywody dotyczące roli matematyki w badaniach nad stosunkami międzynarodowymi. Podstawowe znaczenie przypisuje on hasłu: organizacja danych (s. 141). Jeśli zebrano dane w sposób logicznie usystematyzowany — niekoniecznie dokonując ich kwantyfikacji, chociaż często tak właśnie trzeba będzie postąpić, nic nie stoi na przeszkodzie, aby zastosować metody matematyczne.

Przykładem stosowania tych metod przy nieskwantyfikowanych danych, może być teoria gier. Wystarczy, aby uczestnicy konfliktu utworzyli szereg preferencyjny możliwych rezultatów gry, nie przyznając im wartości liczbowych. Jeszcze prościej wygląda sprawa w wypadku odwołania się do teorii grafów. Stosowanie jej wymaga zaledwie wiedzy, czy między dwoma określonymi państwami istnieje relacja pozytywna, negatywna, bądź też nie ma jej wcale.

Między stosowaniem matematyki oraz elektronicznej techniki obliczeniowej

³ Można je znaleźć w pozycji M. Nicholson, *Conflict Analysis*, recenzowanej w „Przełądzie Zachodnim” nr 1/1972.

(komputery) dla potrzeb nauki o stosunkach międzynarodowych istnieje związek uzupełniania. Jeśli postawimy przed maszyną problem w postaci matematycznej, nie potrafi ona nigdy znaleźć abstrakcyjnego rozwiązania o postaci ogólnej; pozostanie ono zawsze domeną matematyków. Komputer może natomiast wypróbować ogromną ilość wartości różnych parametrów i przedstawić zbiór numerycznych rozwiązań, który może być dla celów praktycznych tak samo użyteczny, jak rozwiązanie ogólne.

Autor uważa, iż dzięki rozwojowi nowych metod w badaniach nad stosunkami międzynarodowymi będzie można w przyszłości określić: 1) poziom (stopień) działań państw, poprzez możliwość jednoznacznego zakwalifikowania i oznaczenia na skali każdego aktu o znaczeniu międzynarodowym — zarówno fizycznego (np. mobilizacja, blokada, atak zbrojny i inne), jak i strategicznego (spełniania zobowiązania, groźba lub obietnica). Taka skala pozwoliłaby ocenić zawczasu, do jak wielkiej eskalacji może doprowadzić określone działanie państwa; 2) poziom wrogości — mierzony przy pomocy wyników analizy treści podstawowych dokumentów, pod względem zawartych w nich, określonych wyrazów.

Forward przedstawia szerszą gamę kapitałnych niekiedy pomysłów, których realizacja — jak się wydaje — wymaga uprzednio znacznego rozwoju niektórych gałęzi matematyki i dostosowania jej do potrzeb nauk społecznych. Autor przyznaje zresztą (s. 155), iż komputer nigdy nie udzieli odpowiedzi informującej o przebiegu wydarzeń z miesięcznym, tygodniowym, lub nawet dziennym wyprzedzeniem i z dokładnością chociażby taką, z jaką przewiduje się obecnie pogodę. Pozwoli on jednakże nieco jaśniej i precyzyjniej mówić o prawdopodobieństwie przyszłych sytuacji.

Po tych wywodach Forward ukazuje własny model do badań nad stosunkami międzynarodowymi, pozwalający określać stopień intensywności działań podejmowanych przez państwa.

Ciekawym zabiegiem dydaktycznym jest przedstawienie scenki rodzajowej, której akcja rozgrywa się w 1986 r. i dotyczy pozycji Wielkiej Brytanii w świecie. Biorą w niej udział mężowie stanu, a poprzez ich dialogi pragnie Forward ukazać zarówno teoretykom, jak i praktykom oraz studentom, trudności wynikające z problemu komunikacji podczas procesów symulacyjnych.

Książka kończy się obszernym zapisem bibliograficznym, uwzględniającym większość ważniejszych pozycji z zakresu współczesnych teorii stosunków międzynarodowych oraz starannie opracowanym indeksem osobowym i problemowym.

Leszek Weres